

КОМПЛЕМЕНТАРНОСТ ЉУДСКЕ, НАЦИОНАЛНЕ И КОЛЕКТИВНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Ванр. проф. др *Милан Мијалковски*

Одвек је безбедност заокупљала пажњу сваког човека и представљала важну функцију сваке људске делатности, посебно људског колективитета. Човек свестан да се удружен са другим људима успешније може суочавати са опасностима које прете његовом опстанку и достојанству, стварао је друштвене заједнице, а њеним даљим усавршавањем створио и „најсавршенију“ заједницу – државу. Временом је уочио да држава може да представља и опасност по његову безбедност и чинио напоре да ограничи њену самовољу. Општом ангажованошћу човечанства, првенствено територијализованих заједница (држава), договорен је колективни систем безбедности који са променљивим успехом утиче на националну безбедност, као и на безбедност грађана у оквиру држава. Међутим, због своје сложености, променљивости, динамичности и приличне енигматичности међузависност између наведених врста безбедности (људска, национална и колективна) није у довољној мери истражена.

Кључне речи: *безбедност, опасност, угрожавање, заштита, међузависност, објекат безбедности, субјекат безбедности, субјекат опасности, људска безбедност, национална безбедност, колективна безбедност.*

Увод

Данас, безмало две деценије после окончања хладног рата, тешко је дваљано утврдити суштину насталих геополитичких и безбедносних промена у свету. Нарочито је тешко установити да ли је само модификован или радикално преобликован статус кључних елемената појма „безбедност“ – објекат безбедности, субјекат безбедности и субјекат опасности. Спорена око овог важног питања су евидентна и разноврсна. Присутна су гледишта да

је „одзвонило“ традиционалном облику међународне безбедности у којем је држава (национална безбедност) референтни објекат и субјекат безбедности. Уместо државе, као референтни објекат безбедности промовише се човек као појединац, односно људска безбедност као средиште свих других облика безбедности. Иако систем колективне безбедности, успостављен 1945. године, и операционализован у Повељи ОУН није промењен, по многим схватањима је у великој мери превазиђен. Није занемарљив број поборника „најсавршенијег“ (наднационалног) система безбедности, али такву могућност „дозвољавају“ само одређеном броју држава. Коначно, громогласно се употребљава појам „глобална безбедност“, без обавезе њеног прецизног одређења и разграничења од међународне или колективне безбедности.

Оваква конфузија у безбедносној сфери постаје јаснија ако се трезвено упореде заблуде о послехладноратовској безбедносној архитектури међународне заједнице, са једне стране, и настале сурове безбедносне праксе, са друге стране. Наиме, замишљено успостављање „новог светског поретка“ као „друге ере мира“ и „света отворених граница, отвореног делања и отвореног мишљења“¹ суочило се са транснационалним и државним тероризмом, катаклизмичним етничким сукобима унутар многих држава и распадом појединих држава, ширењем оружја за масовно уништавање, агресијом држава хегемона усмереном на друге државе, дакле, игнорисањем Повеље ОУН и геополитичким ривалитетом. Настало је стање које карактерише неизвесност као једину извесност у решавању искрслих безбедносних проблема и њихово умножавање (немири, насиље и „гола“ сила на многим тачкама у свету), које код многих безбедносних експерата ствара утисак да је у току нови светски рат, који не сматрају трећим (хладни) или четвртим – већ „стогодишњим ратом“.

У оваквом хаотичном свету безбедност људи постала је угроженија него у биполарном периоду. Истовремено, национална безбедност се нашла пред новим изазовима: привидно, смањена је опасност од спољне војне агресије, али је максимално нарасла опасност од нетрадиционалних претњи, попут тероризма и организованог криминала, чије су штетне последице по виталне државне вредности у појединим случајевима биле погубније (разорније) од традиционалних претњи.²

¹ Поменуте одреднице „новог светског поретка“ или будућих односа у међународној заједници јавно је изнео амерички председник Буш, у говору који је одржао у ОУН 1. октобра 1990. године. У наредних неколико година синтагма „нови светски поредак“ ушла је у употребу и означавала програм усмеравања активности и ставова на којима треба да делује америчка администрација ради одбране својих националних интереса.

² У самоубилачким нападима 19-торице чланова терористичке организације „Ал Каида“ (11. 9. 2001) у Њујорку и Вашингтону убијено је око 3.000 људи, односно више него што их је изгинуло у агресији Јапана на САД у Перл Харбуру (8. 12. 1941). Упорни покушаји терориста да се домогну оружја за масовно уништавање указују на њихову одлучност да буду много смртоноснији у наредном периоду.

Дилема је отклоњена тако што је „васкрсла“ национална безбедност, односно поново је на врху пирамиде појма безбедност. С тим у вези, треба имати у виду да су у теорији безбедности евидентна гледишта која поистовећују значење националне и државне безбедности, као и гледишта која ове синтагматске појмове тумаче различито. С тим у вези, довољно је анализирати бројне дефиниције националне безбедности, које је Бери Базан презентовао у делу „Људи, држава и страх“.³ Немогућност држава, посебно најмоћнијих, да се усагласе у вези са редефинисањем колективне безбедности, може се схватити као њено уважавање у смислу да обезбеђује механизме за суочавање са актуелним и будућим безбедносним изазовима, ризицима и претњама.

Суштина безбедности

За сагледавање међузависности људске, националне и колективне безбедности неопходно је да се претходно разјасни значење појмова безбедност, људска безбедност, национална безбедност и колективна безбедност, као и појмова или садржаја (делатности) који битно утичу на тај специфичан процес.

Безбедност

Због тога што појам *безбедност* чине три елемента: објекат безбедности (шта се штити?), субјекат безбедности (ко је надлежан да штити објекат безбедности) и субјекат опасности (од кога или од чега се штити објекат безбедности), посебно због разноврсности објеката безбедности (човек као појединац, људски колективитет, територија, вештачки објекат, средство, друштво, држава, делатности, информације...), практично је немогуће универзално одређење појма безбедност. Несумњиво, то је главни узрок или кључно ограничење за непостојање општеприхватљиве дефиниције безбедности, а евидентне су прихватљиве дефиниције безбедности које се одnose на конкретан објекат безбедности.

Са друге стране, треба имати у виду да је безбедност човеков специфичан „производ“, а човек као физичко лице, као појединац или као члан заједнице (колективитет – друштво и држава), има (поседује) конкретне вредности и интересе које љубоморно чува и настоји да их оснажује, јер пред-

³ Опширније у Бајагић М.: *Основи безбедности*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007, стр. 29–30.

стављају гаранцију његовог опстанка и достојанства. Те вредности, у ствари, представљају (терминолошки означавају) објекат безбедности који одређује човек односно људски колективитет (субјекат безбедности), а чува их (штити, брани) од других људи и људских колективитета. Јер, они, такође, имају своје виталне вредности (објекат безбедности) и уколико су опредељени да их оснажују тако што ће нападати туђе виталне вредности ради њиховог урушавања, отимања или уништења, представљају субјекат опасности.

Имајући то у виду, субјекат безбедности улаже напоре да успостави и одржава стабилно стање властитих виталних вредности (објекат безбедности), под којим се подразумева одсуство било каквих опасности по њихову безбедност. За остваривање таквог жељеног (нужног) стања субјекат безбедности мора да поседује адекватну моћ коју ће умешно и успешно употребљавати. У складу с тим, сажета „универзална“ дефиниција појма безбедност могла би да гласи: *безбедност је замишљено и оствариво стабилно (безопасно) стање виталних вредности (објекта безбедности) физичких лица и људских колективитета или „својство неког реалног друштвеног, природног или техничког субјекта (бића, творевина или ствари) испољено као успостављено, одржано и унапређено стање и(ли) вредност, а која се изражава кроз испуњеност минимум одређених (безбедносних) стандарда својствених том субјекту, а што му омогућава реалну основу за опстанак, рад, раст и развој без обзира на носиоце, облике, време и место угрожавања“.*⁴

Људска безбедност

Појам *људска безбедност* је релативно нов, иако је његова суштина (људска права и слободе) за време хладног рата била константно у фокусу интересовања одређеног броја држава, ОУН и многих невладиних и међународних организација. Повеља ОУН (1945) сугерише међузависност људских права и међународног мира и безбедности, а Универзална декларација о људским правима, коју је усвојила Генерална Скупштина ОУН 1948. године, операционализује људска права кроз 30 аспеката, који се, условно, могу груписати у шест целина: лична права, законска права, грађанске слободе, право на основне потребе, економска права и политичка права.

У Извештају о људском развоју Програма развоја Уједињених нација⁵ 1994. године, уместо људских права, први пут је употребљен појам људска

⁴ Стајић, Љ.: *Основи система безбедности*, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 28.

⁵ United Nations Development Program (UNDP), Human Development Report 1994.

безбедност, који је сажето формулисан реченицом: „Свет може бити миран само ако су људи безбедни у свом свакодневном животу“ (УНПД, 199:22). Идентификовано је седам главних група (компонената) људске безбедности: економска безбедност, безбедност у погледу хране, здравствена безбедност, безбедност животне средине, лична безбедност, безбедност заједнице и политичка безбедност.

Људска безбедност у овом извештају, и другим документима које су касније усвојиле у ОУН, као референтни објекат безбедности идентификује човека – грађанина као појединца и заједницу. Међутим, док се држава критикује и оспорава као референтни субјекат безбедности, подразумева се да је надлежна за заштиту људске безбедности (штавише, региструје се као највећа опасност за људску безбедност), а не идентификује ко је или ко би требало да има такву надлежност. Слична уопштеност је евидентна у погледу субјекта опасности, осим у вези са државом као таквим (опасним) фактором.

Упркос оваквих недопустивих нејасноћа, као повољно (оптимално) стање људске безбедности сматра се оно које човеку – појединцу обезбеђује „слободу од страха“ и „слободу од ускраћености“. Под тим се подразумева оптимално смањење претње и понижења појединца од стране државе и недржавних колективитета, затим сигуран посао и добар стандард, социјална и здравствена збринутост, здрава животна средина, физичка сигурност и у условима када је у току неки конфликт у друштвеној заједници чији је члан и адекватна партиципација у политичком животу друштва.

У односу на званичне међународне дефиниције људске безбедности,⁶ националне и академске дефиниције су прецизније. На пример, у Јужној Африци, где је деценијама драстично игнорисана људска безбедност већинског становништва (расизам и апархејд представљали су кључна обележја власти), данас је у средишту тражње људска безбедност. Њено одређење гласи: „Безбедност је опште стање у којем појединачни грађани живе у слободи, миру и сигурности; потпуно учествују у процесу владавине; уживају заштиту фундаменталних права; имају приступ ресурсима и основним животним потребама; и насељавају средину која није штетна за њихово здравље и њихову добробит“.⁷

⁶ „Људска безбедност је (1) безбедност у односу на хроничне претње, као што су глад, болест и репресија и (2) заштита од изненадних и штетних поремећаја у ткиву свакодневног живота – било у погледу посла, дома или заједнице“ (УНДП, 1994:23).

„Хумана безбедност значи безбедност људи – њихове физичке сигурности, њиховог економског и друштвеног благостања, као и заштиту њихових људских права и фундаменталних слобода“ (Међународна комисија за интервенцију и државни суверенитет, Извештај: Одговорност за заштиту 2002, стр. 151).

⁷ South African White Paper on Defence (Pretoria: Department of Defence, 1996).

Према Канти Бајпају: „Људска безбедност се односи на заштиту личне безбедности појединца и одсуство директних и индиректних претњи насиљем. Унапређење људског развоја и доброг владања и, када је неопходно, колективна употреба санкција и силе су од централног значаја за руковођење људском безбедношћу. Државе, међународне организације, невладине организације и друге групе у цивилном друштву заједно су од виталног значаја за будућност људске безбедности“.⁸

Поборници људске безбедности, очигледно свесни да преобимност и конфузност појма људска безбедност осетно ограничава могућност њеног остваривања, фокусирали су се на њено витално језгро, под којим подразумевају фундаментална људска права човека, као појединачног грађанина, и колективна права, превиђајући идентификацију референтног субјекта безбедности. Уместо такве јасне квалификације, користе формулацију да су „све особе и институције дужне да поштују или обезбеде“ поменута права (основна средства за живот и основно достојанство). Имајући све то у виду, евидентно је не постоји суштинска разлика између садржаја тзв. виталног језгра људске безбедности и садржаја или људских права регистрованих у Универзалној декларацији о људским правима из 1948. године.

Без претензија да се људска безбедност прецизно одреди, да под тим појмом треба подразумевати *стање грађанина као појединца у друштву и држави које карактерише отклоњеност (не постојање) било каквог облика угрожавања његових фундаменталних права гарантованих Универзалном декларацијом о људским правима коју је усвојила Генерална скупштина ОУН 1948. године и у Извештају о људском развоју Уједињених нација 1994. године.*

Национална безбедност

За појам синтагме *национална безбедност* постоје бројне дефиниције, чији садржај у мањој или већој мери обухвата кључне елементе појма безбедност (објекат безбедности, субјекат безбедности и субјекат опасности) и, наравно, делатности које предузимају поменути елементи.⁹

⁸ Kanti Bajpai.: *The Idea of a Human Security Audit*. Joan B. Kroc Institute Report, No. 19. Fall 2000, pp. 1–4. S/<http://www.Nd.Edu/-krocinst/ocpapers/op-19-1.PDF> 08 /22/ 01.

⁹ „Безбедност у најширем политичко-правном смислу обухвата мере и активности чувања и заштите од угрожавања независности и интегритета једне земље (државе, нације) и унутрашњег уставног и правног поретка (*Мала политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1966, стр. 96).

На основу анализе садржаја бугарских докумената из области одбране (Концепција националне безбедности, Војна стратегија и Војна доктрина), национална безбедност Бугарске може се дефини-

Држава као територијална и политичка организација глобалног друштва представља референтни објекат и субјекат међународне безбедности, односно у оквиру система колективне безбедности, операционализованог у Повељи ОУН. Објекат безбедности државе, који се термилошки означава као виталне државне вредности, условно сачињавају четири компоненте: „опстанак, територијални интегритет, политичка самосталност и квалитет живота“.¹⁰

Опстанак државе као политичке заједнице, различите од других таквих заједница у међународном систему, представља прву међу једнаким вредностима националне безбедности. Њен је задатак да држава задржи свој идентитет и самостални субјекат међународног права (не распадне се на више нових држава или постане део неке друге државе или више других држава). Очување територијалне целовитости државе указује на способност државе да опстане, независно од тога да ли њену територијалну целовитост угрожава спољни или унутрашњи субјекат опасности. Евентуално колебање у том смислу, укључујући и употребу силе, угрожава опстанак државе.¹¹ Политичка самосталност или независност државе (сувереност) значи да је држава (државна власт) независна (бар формално) према спољним факторима у доношењу најважнијих одлука, и у погледу свог унутрашњег развоја и у погледу своје спољнополитичке активности. Квалитет живота у држави обухвата све компоненте људске безбедности, односно доследно поштовање Универзалне декларације о људским правима из 1948. године и других међународних конвенција о човеку. Квалитет живота (развијена привреда, солидан стандард, ефикасне државне и друштвене институције отклањају могућност угрожавања личне и имовинске сигурности грађана) подразумева „благостање“ у држави које позитивно утиче на стање националне безбедности.

Држава као референтни међународни субјекат безбедности (своју изворност заснива на сагласности својих грађана), ради заштите властитих виталних вредности (објекат безбедности) успоставља макробезбедносни си-

нисати као „свеукупност политичких, економских, војних, социјалних, правних, еколошких и других фактора и услова, који гарантују територијални интегритет државе, стабилност друштва и права грађана“ (Асенов Б, Кипров П: *Теорија на контрапарадузаването*, Труд, Софија, 2000, стр. 15).

Национална безбедност (National Security) у америчкој терминологији се дефинише као „заштита једне земље од свих врста спољне агресије, шпијунаже, саботаже, субверзије, узнемиравања и других непријатељских деловања“ (John, M. Collins: *Grand Strategy*, Anapolis, Md. 1973, p. 46).

¹⁰ Димитријевић, В.: *Безбедност и политичка заједница – Реформа сектора безбедности* (зборник радова), Центар за цивилно војне односе, Београд, 2003, стр. 29.

¹¹ Разбијање комунистичке Југославије почело је после смрти њеног вишедеценијског председника Тита, 1980. године, и кулминирало у тренутку када је највише руководеће тело (Председништво) изразило неодлучност у вези са одбраном целовитости државе, односно, прећутно се сагласило (1991) да се Република Словенија може одвојити од заједничке државе.

стем, коју сачињавају бројни вишенивовски микросистеми. Субјекти безбедности у тим системима условно се могу разврстати у три групе: *професионални* (безбедносне и обавештајне агенције, полиција, тужилаштво, судови, царина, инспекције и војска), *непрофесионални* (парламент, председник државе, председник владе, органи локалне самоуправе) и *суплементарни* (грађани као појединци, образовне и научне институције, јавне службе, приватне фирме, невладине организације...). Њихов је задатак да ефикасно заштите виталне државне вредности од стварних и потенцијалних опасности – неоружаних и оружаних, било да су спољне или унутрашње.

Без претензије да се појам национална безбедност прецизно одреди, могло би се рећи да је: национална безбедност сложен, чињенично заснован, непрекидан и динамичан програм – нормативно-теоријска уређеност, институционална организованост и одсутна оперативна ангажованост нације (државе) на правовременом и успешном отклањању стварних и могућих спољних и унутрашњих опасности по безбедност националне територије, суверенитета, личног физичког, духовног и имовинског интегритета грађана и остваривање колективних друштвених права грађана у социјално-економској, друштвено-политичкој, образовној, научној, културној, еколошкој и другим областима.

Колективна безбедност

Колективизам, као антитеза индивидуализму, представља општи назив за међусобно различите и, чак, супротне доктрине и социјалне покрете којима је заједничко истицање предности неког колективитета над индивидуом и индивидуализмом. Оног тренутка када је човек створио први, најпримитивнији колективитет, безбедносна функција представљала је његову важну карактеристику. Временом, међусобно ништење колективитета при покушају да спорна питања решавају силом, посебно када су сукобљене стране биле државе или савез држава, утицало је на уобличавање идеје да се заједничким ангажовањем свих територијализованих колективитета (држава) спречи употреба силе као средства за постизање интереса и циљева.

Та идеја је институционализована 1919. године формирањем Друштва народа – међународне организације чији програм је до 1926. године прихватило 60 држава. Ова организација је прогласила „општу“ (делимичну) забрану рата, прописала превентивне мере које треба да спрече његово избијање (мирно решавање спорова и разоружање) и предвидела предузимање заједничких санкција држава-чланица Друштва народа против прекршилаца одредаба о забрани рата. Избијањем Другог светског рата урушен је поменути систем колективне безбедности.

После Другог светског рата успостављен је нови систем колективне безбедности који је представљао велики помак у односу на претходни. Наиме, систем колективне безбедности, предвиђен Повељом ОУН, обухвата следеће битне елементе: (1) систем међународноправних установа за сузбијање рата, (2) систем мера које смањују или укидају међународну несигурност и (3) систем колективних гаранција којима се обезбеђује сузбијање агресије.

Први елемент дефинисан је у члановима 1. и 2. Повеље ОУН, у смислу опште забране употребе силе и агресивног рата, а обавезује све државе да се уздржавају од употребе силе или претње силом у својим међународним односима, осим у самоодбрани. *Други елемент* представља сложен механизам који сачињавају три групе мера и делатности. Прва група обухвата процедуру решавања свих међународних спорова мирним путем, друга група – систем мера и поступака на плану општег и потпуног разоружања и трећа – систем превенција који чине све мере и поступке чији је циљ превладавање и отклањање узрока који доводе до међународних спорова и сукоба. *Трећи елемент* колективне безбедности обухвата систем колективних гаранција којима се обезбеђује сузбијање агресије – предузимање принудних мера против прекршиоца мира.

Будући да колективна безбедност подразумева свако заједничко, концепцијско-доктринарно и практично ангажовање две или више држава уговорница против заједничког носиоца опасности (непријатеља), институционализовање таквих обавеза представља снажно упозорење оним државама које намеравају да употребе силу или запрете силом дотичним државама ради решавања неког проблема. Према Повељи ОУН, Савет безбедности је главни орган светске организације, надлежан за очување светског мира и безбедности. Овлашћен је да доноси одлуке и појединачне мере ради очувања светског мира и спречавања и заустављања агресије. Међутим, у случају блокаде рада Савета безбедности (употреба вета), предвиђена је могућност да Генерална скупштина ОУН разматра случајеве повреде међународног мира и одлучује о мерама које треба предузети, укључујући, када је то нужно, и оружану силу,¹² ради успостављања мира.

Размотрене чињенице, осим што указују на прецизну одређеност система колективне безбедности у свету, истовремено омогућавају да се идентификују његови кључни елементи. Очигледно, објекат безбедности су (1) државе, чија сувереност је једнака – право свих држава на независност и обавезу, такође свих држава, да поштују то право и (2) очување

¹² С тим у вези, Генерална скупштина ОУН је 3. новембра 1950. године усвојила Резолуцију 377 А /Б (УН Доц. А/1775. Види шире: Уједињене нације, СУУНЈ, Београд, 1961, стр. 58–59). Овом резолуцијом (377А/Б) су установљена и три нова помоћна, саветодавна органа Генералне скупштине и Савета безбедности за извршавање њихових надлежности по основу Резолуције. Ради се о Комисији за одржавање и надгледање мира, Комитету за колективне мере и Одбору војних експерата.

међународног мира и безбедности – предузимање колективних мера ради спречавања и отклањања свега што угрожава светски мир, а првенствено истрајавање на остваривању увида у то како државе поштују људска права својих грађана. Субјекат безбедности је Савет безбедности ОУН, а субјекат опасности држава која не поштује циљеве и принципе Повеље ОУН и међународно право при решавању неког спорног питања са другом државом.

Међузависност – специфичан друштвени однос

Истраживање и разматрање међузависности људске, националне и колективне безбедности подразумева уважавање бројних чинилаца који непосредно и посредно, различитом моћи и различитим стратегијама, утичу на стање, карактер и ток укупне и појединих врста безбедности. С тим у вези, нужно је одговорити на питања попут: Шта се штити и зашто? Како се штити објект безбедности? Ко кога угрожава и зашто? У којим условима и каквим делатностима се нешто штити или угрожава? Против кога и када се предузимају угрожавајуће или заштитне делатности? Ко се од кога брани и зашто? Од чега се брани? Како се брани или напада? Која врста претње је ефикаснија – физичка „гола“ сила или одвраћање? Постоје ли неке законитости или општа прихваћена начела којих се придржавају субјекат безбедности и субјекат опасности?

Сваки облик комуникације између људи карактерише нека узајамна зависност или међузависност. Што је одређени људски колективитет хетерогенији, сложенија је међузависност његових чланова и интересних група. Архаичност односа у међународној заједници има за последицу да међузависност њених основних субјеката (држава), наравно и свих других фактора, представља веома сложен процес у којем доминирају сарадња, неслагања и сукоби. Различитост виталних вредности и интереса (објеката безбедности) огромног броја људских колективитета савременог света и осмишљени напори њихових надлежних субјеката (безбедности) да их сачувају и оснаже, резултирају успостављањем специфичних врста међузависности. Наиме, процена или оцена одређеног субјекта безбедности да су вредности и интереси другог субјекта у безбедносном окружењу подударни његовим, може резултовати успостављању корисне међузависности, односно, да договорно, прећутно или акционо чувају и оснажују властите вредности. Насупрот томе, процена или сазнање одређеног субјекта безбедности да неки субјекат из безбедносног окружења намерава да своје виталне вредности

оснажује на штету вредности других субјеката, дакле и његовим, може резултовати „успостављању“ негативне међузависности. То нарочито уколико дотични субјекат (опасности) већ предузима угрожавајуће делатности. Не постоје поуздани подаци о томе да ли у савременом свету преовладава прва или друга врста безбедносне међузависности.

Полазећи од чињенице да термин „*међузависност*“ подразумева ситуације у којима актери (субјекти) или делатности у различитим деловима система утичу једни на друге, могуће је претпоставити како се одвија међузависност кључних елемената појма „безбедност“ – објекта безбедности, субјекта безбедности и субјекта опасности. Реч је о томе да комуникација између супротстављених страна (субјекта безбедности и субјекта опасности) представља специфичну врсту друштвеног односа¹³ у којем постоји различит степен међусобног деловања. *Садржај* тог конфликтног односа може да буде различит – *неоружани или оружани начин испољавања*, *прикривен или отворен*, а *моћ* супротстављених страна *симетрична* или *асиметрична*. Такође, садржај тог односа може се мењати између крајности обостране или једностране пожељности или непожељности смера промена. Наиме, постоји могућност да је, на пример, субјекат опасности планирао да жељене промене на објекту деловања (објекту безбедности) оствари искључиво применом једне врсте неоружане делатности, али, отпорност или заштићеност објекта деловања (ангажованост субјекта безбедности) онемогућава реализацију плана. Зато, субјекат опасности може одлучити да прошири број неоружаних делатности или примени и неку врсту оружане делатности.

Међузависност две или више врста безбедности треба посматрати у контексту да субјекат безбедности настоји да оптимално заштити своје виталне вредности (објекта безбедности), док субјекат опасности намерава, или покушава, да оствари промене бића објекта деловања (објекта безбедности) у складу са својим интересима. Способност субјекта безбедности да заштити властити објекат безбедности (отклони опасност) подразумева неостварљивост планова субјекта опасности и обратно. Између ова два крајња решења постоји низ других, односно могућност да субјекат безбедности оствари делимичну заштиту објекта безбедности, да субјекат опасности оствари делимичне промене на објекту деловања, да резултати њиховог међуутицаја буду нерешени, компромисни или да на њих пресудно утиче трећа (посредничка) страна. У ствари, сукоб између субјекта безбедности и субјекта опасности може да се оконча попуштањем једне стране, по-

¹³ „Друштвени однос представља понашање већег броја особа које је по свом смисленом садржају узајамно подешено и тиме оријентисано“ (Вебер, М.: *Привреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976, стр. 86).

бедом једне стране и поразом друге, изнуравајућом борбом на „живот и смрт“, итд. Једноставно речено, на исход сукоба утиче *моћ* супротстављених страна и, наравно, *интереси* који су променљива категорија.

Незамисливо је расправљати о међузависности било којих врста безбедности а да се истовремено не говори о моћи.¹⁴ Иако моћ било ког субјекта представља релативну категорију у актуелној политичкој, економској, војној и сличној ситуацији на одређеном простору, увек је усмерена ка конкретном циљу и у некаквом је односу према моћи другог или других субјеката. У безбедносној сфери моћ субјекта безбедности је у специфичном односу према моћи субјекта опасности односно моћ субјекта опасности је у специфичном односу према моћи субјекта безбедности. Суштина моћи је у наметању сопствене воље другоме. Замишљене (жељене) промене на објекту деловања (виталне вредности субјекта безбедности) које чине субјекат опасности остварљиве су у оноликој мери колико субјект опасности може своју вољу да наметне субјекту безбедности. У том контексту, разложно је имати у виду одређење моћи по Далу и Кенету. Наиме, Дал сматра да моћ представља „способност да се натера други субјект да учини оно што иначе не би урадио“, ¹⁵ а Кенет да је „моћан онај ко утиче на другог више него онај на њега“.¹⁶

Евидентно је да моћ у безбедносном међуодносу представља извесност да се спроведе сопствена воља. За субјекат опасности то значи остваривање жељених (планираних) промена на објекту деловања, упркос отпора субјекта безбедности, а за субјекат безбедности – очување аутентичност објекта безбедности, независно од облика и интензитета агресивности (делатности) које предузима субјекат опасности против објекта безбедности.

¹⁴ „Моћ је способност произвођења извесних промена, односно појава у свету, а политичка моћ је способност произвођења таквих промена у политичком животу друштва...“ (Мала политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1966, стр. 678).

У речнику ЈАЗУ моћ се дефинише, као: „својство онога који над ким или над чим много или све може; власт над ким или над чим, тј. кад тко од онога може (више или мање) чинити што га је воља; област, тј. добивена власт; могућност, тј. што може бити, што се може учинити; јакост, снага; исто што и здравље (супротно од немоћ); војска (моћ владоаца или државе); светачке кости (моћи или мошти) или други остаци тијела (по кршћанском вјеровању у чијим је костима велика, чудотворна моћ)“. Бројна значења речи моћ у енциклопедијском речнику Српске академије наука и уметности (САНУ) могу се свести на следеће: делотворна снага господарења, одлучивање о нечему или дар за обављање какве интелектуалне или сличне радње (Вишњић, Д.: *Научна изградња теорије стратегије* – докторска дисертација, Војна академија, Београд, 2003, стр. 21).

„Моћ је способност појединца, групе или државе да наметне своју вољу другоме, ослањајући се при том на ефикасност средстава силе у случају непокоровања“ (Вебер, М.: *Приреда и друштво*, Просвета, Београд, 1976, стр. 57 и 58).

¹⁵ Dahl, Robert, A.: *Modern Political Analysis*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, 1963. p.132.

¹⁶ Waltz, Kenneth.: *Theory of International Politics Reading*, M. A: Addison – Wesley, 1979, p. 86.

Моћ – важан аспект међузависности

Сукобљеност интереса субјекта безбедности и субјекта опасности, као полазиште међузависности, константно резултује да свако у том специфичном односу настоји да стекне или успостави потребну моћ, да је сачува или одржи, оснажи или повећа своју моћ и да је покаже. Будући да тек показивање моћи разоткрива њену усмереност и кредибилитет (за субјекат опасности у погледу изазивања промена на објекту деловања, а за субјекат безбедности у смислу очувања оригиналности или аутентичности објекта безбедности), може се сматрати да овај аспект моћи представља главни садржај међузависности у безбедносној сфери.

Ради остваривања својих циљева и интереса, а у складу са проценом, носилац моћи може је демонстрирати на разне начине. У том супротстављеном процесу постоји могућност да и субјекат безбедности и субјекат опасности на исти начин показују своју моћ (на пример, јавно или прикривено), да примењују исту врсту делатности (на пример, неоружану или оружану), да имају подједнак интензитет делатности или да једна страна показује своју моћ на потпуно различит начин од друге стране (на пример, субјекат опасности предузима прикривене делатности против објекта деловања које субјекат безбедности није у стању или није способен да региструје и не предузима мере да их отклони) или субјекат безбедности јавно показује своју моћ тако што константно јача њену војну компоненту. Међутим, истовремено, показује недопустиву неопрезност у сузбијању моћи субјекта опасности који, применом комплексних субверзивних делатности, успешно напада његове виталне вредности, итд.

Показивање моћи у безбедносној сфери неминовно разоткрива симетричан или асиметричан однос моћи учесника (субјекта безбедности и субјекта опасности). Реч је о специфичној међузависности коју карактерише чињеница да субјекат који располаже већом или неупоредиво већом моћи (логично је да буде у стању да без потешкоћа наметне своју вољу противнику), не може да буде сигуран да ће потпуно остварити постављени циљ. Наиме, субјекат опасности може да буде „невидљив“ (није територијализован субјекат, на пример, терористички колективитет) и без обзира на то што има занемарљиво малу моћ у односу на субјекат безбедности чије вредности напада, своју асиметричну моћ компензује специфичном стратегијом. Ради се, дакле, о типичној асиметричној међузависности. Са друге стране, треба имати у виду да се асиметрична међузависност може испољавати и на друге начине. На пример, уколико је моћ субјекта безбедности неупоредиво мања од моћи субјекта опасности и одсутно је заокупљен заштитом свог

објекта безбедности, а субјекат опасности показује „комотност“ – мању одлучност или примењује неадекватну делатност, долази до изражаја асиметрична моћ мање моћне стране.

Веома је важан начин испољавања асиметричне међузависности. Постоје два глобална начина њеног одвијања: несмртоносни или неоружани и смртоносни или оружани. Сваки од њих обухвата низ или скалу посебних метода, које једна страна примењује у складу са својом моћи и проценом. Карактеристичне несмртоносне методе јесу упозорење, одвраћање, убеђивање, обећавање, награда, претње, притисак, казне и принуда, док смртоносне обухватају примену физичке силе, почев од тероризма којем је својствена минимална сила, преко оружане побуне, устанка и грађанског рата, до општег међудржавног оружаног сукоба. Поменуте методе показивања моћи на релацији једне, две или више врста безбедности терминолошки се означавају и као „мека“ и „тврда“ моћ.

Вишедимензионалност међузависности

Размотрене чињенице представљају солидан основ за сагледавање међузависности људске, националне и колективне безбедности. Међутим, с обзиром на то да се ради о макропроблеми, чије истраживање и приказ резултата захтева огроман простор, њихова међузависност је размотрена само обухватом једног сегмента или аспекта који је прилично изражен у савременом свету.

Становништво (грађани као појединци и интересне групе) представља конститутивни елемент државе или националне безбедности. Међународну заједницу чини око 200 држава. Иако „поседовање моћи није својствено појединцу, већ моћ припада групи“,¹⁷ несумњиво, појединац поседује способност да се одупре моћи и сили. Такође, треба имати у виду да је појединац у вечитој потрази за моћи коју испољава кроз способност да утиче на друге појединце, односно да наметне своју вољу другоме. Појединац, независно од свог мишљења, представља део моћи одређене интересне групе и наравно, најорганизованије друштвене групе – државе.

Моћ државе подразумева њену „општу способност да контролише понашање других“,¹⁸ приоритетно унутар својих граница. Држава може најуспешније да показује овакву способност уколико своју моћ претвори у право,

¹⁷ Arent, H.: *On Violence*, The Penguin Press, London, 1970, p.44.

¹⁸ Holsti, K. J.: *International Politics: A Framework for Analysis*, Englewood Cliffs, London, 1967, p. 193.

посредством којег принудом обезбеђује послушност својих грађана,¹⁹ дакле, успоставља се институционални облик међузависности националне и људске безбедности. Међутим, независно од нивоа способности државе да контролише понашање других, ограничене су њене могућности да утиче на људско мишљење,²⁰ а још мање да контролише мишљења људи. То је карактеристично за све државе, неке у већој, друге у мањој мери. Што првенствено зависи од уређености или кредибилности власти, тачније од обима сагласности грађана за њено успостављање и одржавање или функционисање, а та сагласност може да буде различита, почев од максималне до минималне. Ради се о добро уређеном, демократском или „фаличном“, конфликтном, недемократском моделу власти, који се разликују по томе што се међузависност између националне и људске безбедности у демократском првенствено изражава применом тзв. меке моћи, а у недемократском (тоталитарном) насиље и сила има превагу над „меком“ моћи. Евидентно је да безбедност човека – појединца у држави може да буде веома различита, од оптималне, делимично оптималне до неповољне и неодрживе, а постојеће стање пресудно утиче на међузависност те две врсте безбедности – националне и људске.

Са друге стране, пракса показује да независно од објективног (постојећег) стања људске безбедности у одређеној држави, уколико извршен број грађана – појединаца, основано или неосновано сматра (мисли) да је такво стање незадовољавајуће за њих лично или за део грађана, постоји могућност да се њихово мишљење трансформише у акцију против таквог стања и тиме међузависност људске и националне безбедности добија нови садржај. Следећи корак таквих појединаца може да се састоји у размишљању да они својим ангажовањем, које је супротно „правилима“ националне безбедности, могу да успоставе ново, „боље“ стање људске безбедности за популацију, без обзира на то што немају њену сагласност за такво деловање.

Под претпоставком да такви појединци конституишу колективитет (ћелија, група, организација,...) који затим проводи екстремистичке делатности с циљем да ескалирају у терористичке, побуњеничке и сличне, а то чине зато што сматрају да је такав метод борбе једино могући и најисплативији за остваривање усвојеног програма, независно од моћи коју има овај колективитет, појављује се нови облик међузависности националне и људске безбедности. При томе, треба имати у виду следеће могућности или одвијање међузависности: (1) екстремистичке делатности могу да се проводе тајно и

¹⁹ „Најјачи није никад довољно јак ако своју снагу не претвори у право, а послушност у дужност“ (Русо, Ж. Ж.: *Друштвени уговор*, Нолит, Београд, 1949, стр. 11).

²⁰ „Моћ представља способност да се утиче на људско мишљење, понашање и акције“ односно „човеку контролу над мишљењем и акцијама других људи“ (Morgenthau, H. J.: *Politics Among Nations*, Knopf, New York, 1978, pp. 25–26).

не буду откривене од надлежних институција државе све док њихов носилац (екстремистички колективитет или субјекат опасности) не одлучи да јавно покаже своју моћ, (2) да надлежне институције државе открију (регистрају) екстремистичке делатности и прате њихово одвијање, што није познато субјекту опасности, (3) да надлежне институције државе праћењем провођења екстремистичких делатности закључе да ће ескалирати у насилне и предузму отклањајуће (превентивне, предупредујуће) мере, (4) да надлежне државне институције буду у току екстремистичких делатности, али због неадекватне процене не предузму адекватне мере и екстремизам ескалира у неку врсту насиља, (5) да надлежне институције државе открију само неку врсту екстремистичке делатности, а највећи део неометано угрожава виталне државне вредности до тренутка њиховог насилног испољавања, и (6) да се екстремистичке делатности одвијају тајно и у договору са неким иностраним субјектом – државним, недржавним или транснационалним.

Ове чињенице важне су за међузависност људске и националне безбедности јер је моћ оваквог недржавног колективитета (субјекат опасности) увек неупоредиво мања од моћи матичне државе. Међутим, однос моћи битно се мења оног тренутка када субјекат опасности отпочне са применом неке врсте насиља (на пример, изведе терористички напад или серију напада). Од тог тренутка „прекретница“ међузависности састоји се у томе што субјекат опасности, уколико до тада јавности није саопштио програм и циљеве свог деловања то чини на спектакуларан начин. Затим, износи „аргументе“ ради правдања властитог насиља и очекује подршку, како од дела или свих грађана матичне земље, тако и ван њених граница. Надаље, ултимативно поставља услове матичној држави и прети настављањем насиља до „коначне победе“ и на крају, уколико је претходно обезбедио инострану подршку, могуће је њено оглашавање. Такво почетно укључивање те тзв. треће стране, посебно уколико је реч о међународном референтном субјекту безбедности (држава или државе) који се, наравно, руководи својим интересима, обухвата вербално уплитање или квалификовање терористичког насиља као „борбу“ његових актера против „тиранске власти“, а за успостављање ваљане људске безбедности. Уместо суштинског квалификовања актера насиља (терористи) користе се термини попут „устанници“, „командоси“, „борци за ослобођење“ и сличних. Тиме се радикално мења моћ субјекта опасности (терористичког колективитета), као и карактер међузависности људске и националне безбедности. Укључивање иностраног субјекта у „решавање“ унутрашњег проблема у нападнутој држави означава повреду Повеље ОУН и међународног права, а тиме и проширивање међузависности. Наиме, почетна међузависност (национална и људска) прераста из двостране у тространу – има и елемената колективне безбедности.

Евентуална одлучност иностраног субјекта да безрезервно подржи терористички колективитет, а реч је о аморалном и противзаконитом савезништву, означава успостављање нове асиметричне међузависности, сада на штету државе жртве, јер њене виталне вредности (објекат безбедности) нападају два субјекта – унутрашњи и спољни. Исход оваквог специфичног тространог сукоба са вишедимензионалном међузависношћу је неизванстан, а често зависи од показивања моћи система колективне безбедности. Уколико Савет безбедности ОУН у оваквом случају непристрасно покаже властиту моћ (доследно поштује Повељу ОУН и Универзалну декларацију о људским правима), то значи да ће бити санкционисан стварни субјекат опасности. Он може да буде: (1) држава против које је испољен тероризам од недржавног колективитета који чине њени грађани (уколико је реч о терору власти) или (2) држава спонзор терористичког колективитета, која је прекршила Повељу ОУН, чак и када је у држави која подржава терористе на снази терор власти, јер је своје неслагање са таквим стањем била дужна да презентује Савету безбедности ОУН, а не да самовољно отпочне специфичну (посредну терористичку) агресију.

Међутим, уколико Савет безбедности ОУН у оваквом случају покаже своју моћ на пристрасан или потпуно аморалан и противзаконит начин, била би то међузависност људске, националне и колективне безбедности без преседана. Ради се о могућности да модел власти у држави жртви, у складу са могућностима, обезбеђује оптималну људску безбедност. Недржавни субјекат опасности (терористички колективитет) конституисан је на основу субјективне процене његових чланова или, чак, није аутентичан већ је његово стварање иницирао и подржао инострани субјекат. Упркос томе што држава жртва у отклањању опасности по безбедност својих виталних вредности не примењује прекомерну силу окривљава се за њену наводну примену. Такво лицемерно поступање, иза којег стоји огромна моћ (систем колективне безбедности), темељно мења карактер међузависности, односно национална безбедност може да буде принуђена на уступке који мењају суштину њеног бића. Послехладноратовски период, поред осталог, карактеришу овакви облици међузависности људске, националне и колективне безбедности, нарочито на простору бивше комунистичке Југославије.

Закључак

У свакој организованој друштвеној заједници (држави), чак и у најдемократскијој, незамисливо је да сви њени грађани беспоговорно прихватају постојеће стање. Та околност указује на могућност да увек постоје појединци који сматрају да постојећу људску безбедност могу да „побољшају“ у

складу са својим виђењима. Евентуално удруживање таквих појединаца и провођење делатности које нису у складу са нормативном регулативом матичне државе, негативно утиче на актуелну међузависност људске и националне безбедности. Обим утицаја првенствено зависи од моћи недржавног колективитета или од моћи државе. Неспособност или неопрезност националне безбедности у односу на неприлагођено деловање успостављеног недржавног колективитета може у великој мери да допринесе замаху њиховом деловању, односно до кулминације (оружано испољавање). Регулисање конфликта у тој фази у вези је са бројним тешкоћама и ограничењима, а обавезно разоткрива непријатну чињеницу да институционална међузависност националне и људске безбедности није функционисала квалитетно.

Међузависност људске и националне безбедности функционише у оквиру уобичајене колективне безбедности (норматива и пракса националне безбедности треба да буду сагласни повељи ОУН и Универзалној декларацији о људским правима) и, колико год да је компликована, увек је мање сложена и неизвесна од ситуација када се одвија у условима неуобичајене колективне безбедности. Реч је о тространој безбедносној међузависности, чији покретач може да буде једна страна чије оправдане или неоправдане делатности заокупе пажњу других страна, због чега решавање спорног или „спорног“ питања постаје веома неизвесно.

Бројни примери о уобичајеној и неуобичајеној међузависности људске, националне и колективне безбедности у савременом свету, поред осталог, указују на недовољну истраженост овог комплексног проблема, што директно утиче на безбедност и мир у свету. Евидентно је да се најчешће ломе „копља“ око националне безбедности, коју би да пониште многи поборници људске безбедности, не нудећи при томе адекватну замену за њу. Због чињенице да они имају наглашену подршку од појединих међународних субјеката (држава), али само у смислу поништења других држава, не и властите, међузависност људске, националне и колективне безбедности постала је много сложенија него што је била у биполарном свету.

Литература

1. Гликсман, А.: *Говор рата*, ВИНЦ, Београд, 2004.
2. Нај, С, Џ.: *Парадокс америчке моћи*, БАГ, Београд, 2004.
3. Нај, С, Џ.: *Како разумети међународне односе*, Стубови културе, Београд, 2006.
4. Курмон, Б., Рибникар, Д.: *Асиметрични ратови*, НИЦ „Војска“, Београд, 2003.
5. Хантингтон, П. С.: *Војник и држава*, Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Београд, 2004.

6. Коен, Р, Михалка, М.: *Сарадња у безбедности: Нови хоризонти за међународни поредак*, Удружење дипломаца Центра Џорџ К Маршал – Србија и Црна Гора, Београд, 2005.

7. Симић, Р. Д.: *Поредак света*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.

8. Симић, Д.: *Наука о безбедности*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002.

9. Дугин, А.: *Основи геополитике*, Експрес, Зрењанин, 2004.

10. Кремер, У.: *Нови НАТО – нови ратови*, Филип Вишњић, Београд, 2000.

11. Тадић, Љ.: *Наука о политици*, БИГЗ, Београд, 1996.

12. Стојановић, Р.: *Сила и моћ у међународним односима*, Радничка штампа, Београд, 1982.